

מעשה החזקה

בשיעור הקודם עסקנו ביסודות חזקת ג' שנים, והעלינו הבנות שונות בשאלה מהו הגורם שעליו מבוססת החזקה. בשיעור זה נעבור למישור המעשי, ונברר מהן הפעולות הנדרשות כדי ליצור חזקה, וכן מהו פרק הזמן המדויק שבו צריכות להתבצע פעולות אלה.

קביעת הפעולות ומשך הזמן הנדרשים כדי ליצור חזקה, תהיה תלויה בהבנות השונות ביחס לאופן פעולת החזקה. ככלל, ניתן לחלק את דעות הראשונים בעניין זה לשתי הבנות מרכזיות¹:

- א. החזקה נובעת משתיקת המרא קמא לנוכח הפעולות שעושה המחזיק בשדה, האמורות לגרות אותו למחאה.
- ב. החזקה נובעת מכך שחלפו שלוש שנים, וכעת המחזיק איננו נדרש יותר להיזהר בשטרו².

שתי הבנות אלה יכולות להוביל למסקנות שונות, הן ביחס למעשה החזקה והן ביחס למשך הזמן הדרוש. לפי ההבנה הראשונה, המתמקדת בשתיקת המרא קמא, יש חשיבות מרובה למעשה החזקה. הבנה זו תדרוש פעילות חקלאית משמעותית, שיש בכוחה לגרות את המרא קמא למחאה. לעומת זאת, ההבנה השנייה, המתמקדת בהצדקה להיעדרות השטר מידי המחזיק, איננה נזקקת למעשה אקטיבי בשדה. גם אם שלוש השנים יחלפו בפסיביות מצידו של המחזיק – הוא עדיין יוכל להצדיק את העובדה שלא נזהר בשטרו, ודי בכך כדי ליצור חזקה לפי דעה זו.

כמובן, גם לפי ההבנה השנייה יש צורך במעשה כלשהו של המחזיק בקרקע. ללא מעשה מינימלי מצדו של המחזיק, לא יהיה לנו כל בסיס להגדירו כיושב בקרקע. אמנם, ייתכן שיהיה צורך בפעילות משמעותית יותר בקרקע אפילו לשיטה זו. לצורך כך יש לומר, שההצדקה לכך שהמחזיק אינו נזהר בשטרו איננה נובעת מעצם העובדה שחלפו שלוש שנים. במשך אותה תקופה צריכה להתבצע פעילות חקלאית בשדה,

1 סקירה נרחבת של שיטות הראשונים בעניין זה עיין בשיעור הקודם, 'יסודות חזקת ג' שנים'.

2 בשיעור הנ"ל אמרנו, שלא מסתבר שהחזקה מבוססת באופן חיובי על העובדה שיש למחזיק הצדקה לכך שאיבד את שטרו. משום כך ביארנו שאותם ראשונים המדגישים גורם זה ביצירת החזקה, סוברים שהחזקה מבוססת על עצם המוחזקות בקרקע. אין אנו באים לסתור קביעה זו בדברינו כאן. הדגשנו כאן את העובדה שחלפו שלוש שנים כיוון שמוקד הדיון בשיעור זה הוא ההתרחשות בפועל שבעקבותיה נוצרת החזקה, ולא הגורם ההלכתי עליה היא מבוססת.

שמטרתה להעניק למחזיק תחושת ביטחון ששוב לא יבואו הבעלים המקוריים של השדה למחות בו³.

ההבנה המתמקדת בהצדקה להיעדרות השטר מידי המחזיק, הובילה אותנו לקולא במישור של מעשה החזקה. ייתכן שיש בהבנה זו גם צד של חומרא. חומרא זו תבוא לידי ביטוי במשך הזמן הנדרש. לפי הבנה זו, מסתבר שפרק הזמן שבעקבותיו תיווצר החזקה יהיה שלוש שנים מלאות, מיום ליום. רק לאחר מכן תהיה למחזיק הצדקה לכך שאיבד את השטר. זאת בניגוד להבנה הראשונה, המתמקדת בשתיקת המרא קמא. לפי הבנה זו נוכל להסתפק בשלוש עונות חקלאיות, שבמסגרתן מתבצעת הפעילות החקלאית הגורמת לגירוי הדרוש.

נסכם: לפי הדעה המדגישה את התגרות המרא קמא כבסיס לחזקה, הגורם החשוב יהיה פעולת החזקה. לפי הדעה המדגישה את ההצדקה להיעדרות השטר, הגורם המרכזי יהיה משך זמן החזקה, ולא הפעולות המתבצעות במהלכו.

שיטת רבי ישמעאל ורבי עקיבא

שאלת משך הזמן הנדרש ליצירת החזקה עולה לדיון כבר במשנה הראשונה בפרקנו:

"חזקת הבתים והבורות והשיחין והמערות והשובכות והמרחצאות... וכל שהוא עושה פירות תדיר – חזקתן שלש שנים מיום ליום.

שדה הבעל – חזקתה שלש שנים, ואינן מיום ליום;

רבי ישמעאל אומר: ג' חדשים בראשונה, ג' באחרונה ושנים עשר חדש באמצע – הרי י"ח חדש.

רבי עקיבא אומר: חדש בראשונה וחדש באחרונה וי"ב חדש באמצע – הרי י"ד חדש" (משנה בבא בתרא כח.).

מהמשנה עולה, שקיימות שתי דרכים לחישוב התקופה של שלוש השנים:

א. שלוש שנים בלוח השנה, מיום ליום (שנים קלנדריות).

ב. שלוש עונות חקלאיות.

כאשר מדובר בנכס העושה פירות באופן תדיר, אין מקום לדבר על שלוש עונות נפרדות של פעילות. הפירות מתקבלים באופן תמידי וללא הפסקה, והדרך היחידה

3 כמו כן ייתכן שהפעילות החקלאית בשדה תידרש כדי להגדירו כ'מוחזק'. מוחזקות זו נחוצה כתשתית ההלכתית לקיומה של החזקה, כפי שביארנו.

להגדיר שלוש יחידות זמן נפרדות היא על פי לוח השנה – ולכן "חזקתן שלש שנים מיום ליום".

ההתלבטות בין שתי דרכי החישוב הנ"ל מתעוררת כאשר מדובר בשדה בעל. שדה זה אינו מספק פירות באופן תדיר, אלא בעונה מסוימת בכל שנה. מכאן עולה השאלה, האם יהיה צורך בחזקה של שלוש שנים מלאות, או בתקופה המכילה בתוכה שלוש עונות חקלאיות של השדה.

ר' ישמעאל ור' עקיבא מסתפקים בתקופה קצרה יותר משלוש שנים מלאות. לדעתם אין מדובר בשלוש שנים קלנדריות, אלא בשלוש עונות חקלאיות אשר כל אחת מהן קצרה יותר משנה. ההבדל ביניהם הוא רק בשאלה על פי איזה סוג של גידולים יש לקבוע את משך העונה החקלאית⁴.

שיטת חכמים

בדברי התנאים קיימת דעה נוספת, החולקת על ר' ישמעאל ור' עקיבא. הרשב"א וראשונים נוספים ייחסו דעה זו לדברי הפתיחה שבמשנה: "שדה הבעל חזקתה שלש שנים, ואינן מיום ליום". על פי אותם ראשונים, דברים אלה מציגים עמדה שונה בנוגע למשך החזקה.

רש"י על אתר (ד"ה שדה בית הבעל) לא פירש כך את המשנה. לדעתו, המשפט הראשון במשנה אינו מייצג דעה עצמאית. משפט זה מהווה רק הקדמה לדעות התנאים שבהמשך. מכל מקום, בין אם הדעה החולקת נמצאת בדברי המשנה ובין אם לאו, מפורשת היא בדברי הגמרא בהמשך הפרק. רב ושמואל מביאים את דבריהם של חכמים החולקים על ר' ישמעאל ור' עקיבא, כל אחד בגירסה שונה:

4 בגמרא (לו:) מבואר, שלדעת ר' ישמעאל מדובר בעונה חקלאית של ליקוט פירות גדולים, הנמשכת שלושה חודשים, ואילו לפי ר' עקיבא מדובר בעונה חקלאית של ליקוט פירות קטנים יותר, אשר אורכה חודש אחד בלבד.

"אמר רב: זו דברי רבי ישמעאל ורבי עקיבא, אבל חכמים אומרים: חזקתה ג' שנים מיום ליום..."

אמר שמואל: זו דברי רבי ישמעאל ורבי עקיבא, אבל חכמים אומרים: עד שיגדור שלש גדרות, ויבצור ג' בצירות, וימסוק ג' מסיקות" (בבא בתרא לו:).

הראשונים העלו הצעות שונות כיצד יש להבין את דבריהם של רב ושמואל. לפי הרשב"ם, מחלוקת רב ושמואל נוגעת לאופן חישוב התקופה של שלוש השנים: רב סובר שיש צורך בשלוש שנים קלנדריות, ואילו שמואל סובר שמדובר בשלוש עונות חקלאיות. ובדומה לדברינו לעיל, הרשב"ם מקשר את דעות האמוראים בעניין זה לטעמים השונים של דין החזקה. וכך הוא מבאר את דעת רב:

"...דלא אויל בתר לקיטת ג' פירות של ג' שנים, אלא ג' שנים שלמות בעינן בכל דבר, ומשום דאין אדם נוהר בשטרו יותר מג' שנים"

(רשב"ם בבא בתרא לו: ד"ה זו דברי רבי ישמעאל).

כלומר, לדעת רב עיקר החזקה הוא בהצדקה להיעדרות השטר מידי המחזיק. מכאן הגיע רב למסקנה שמשך הזמן איננו נקבע בהתאם לעונות החקלאיות, אלא יש צורך בשלוש שנים מלאות, מיום ליום. שמואל, החולק על רב וסובר שהחזקה נוצרת בתום שלוש עונות של אכילת פירות, כנראה מבסס את החזקה על גורם אחר.

הרשב"א (כח. ד"ה שדה הבעל) מקשה על שיטת הרשב"ם. לטענתו, הסבר הרשב"ם מוביל למסקנה, שאין צורך בפעילות חקלאית כלשהי בשדה. עצם העובדה שחלפו שלוש שנים מספיקה כדי ליצור חזקה. מסקנה זו, טוען הרשב"א, איננה מתיישבת עם דברי הגמרא במקומות שונים בפרקנו.

לאור דברינו לעיל, נוכל להציע יישוב לשיטת הרשב"ם. ניתן לומר, שאף אם אנו מתבססים על הגורם של זהירות המחזיק בשטרו, עדיין אי אפשר להסיק מכאן שאין צורך כלל בפעילות מצד המחזיק. ייתכן שגם הרשב"ם יסכים שיש צורך בפעילות מינימלית בשדה, הדרושה כדי להגדיר את המחזיק כיושב בשדה. רק כאשר פעילות כזו מתקיימת, מתחיל השעון לתקתק. רק אז ניתן למנות שלוש שנים לצורך החזקה.

הצעה מעין זו קיימת בדברי הריטב"א בשם 'יש אומרים'. לפי הצעה זו, שאלת מעשה החזקה תלויה במחלוקת התנאים: ר' ישמעאל ור' עקיבא סוברים כשיטת הולכי

אושא⁵, שחזקה נלמדת משור המועד. שיטה זו היא הבסיס לכך שמחד אין צורך בשלוש שנים מלאות, ומאיזך – יש צורך בפעילות חקלאית משמעותית.

חכמים לעומתם מנמקים את החזקה בכך שאדם אינו נזהר בשטרו לאחר שלוש שנים. שיטה זו מובילה אותם למסקנה, שפרק הזמן הדרוש הוא שלוש שנים מלאות. שיטה זו מובילה גם לכך שהפעילות החקלאית הנדרשת היא פחותה יותר. מכל מקום, ללא כל פעילות בשדה לא תיווצר חזקה, ויש צורך בפעילות מינימלית, כגון ניר (=חרישה). וכך כותב הריטב"א:

ו"יש אומרים, דאפשר דרבי ישמעאל ורבי עקיבא דגמרי משור המועד – דוקא שלש אכילות ממש בעו, דהוו חשיבי כנגיחות שוות, אבל לרבנן, דטעמא דידהו משום דעד תלת שנין מודהר איניש בשיטריה – אפילו ניר נמי הוי חזקה, כיון דאודהר בשטריה" (ריטב"א בבא בתרא לו: ד"ה למעוטי מאי).

לפי דברי ה"ש אומרים, הבנת יסוד דין החזקה היא המפתח לקביעת מעשה החזקה ולקביעת משך הזמן הדרוש. ובהתאם לדברינו לעיל, בכל אחת מדעות התנאים יש חומרא באחד מהתחומים האלה, וקולא בשני. הריטב"א עצמו בהמשך דבריו איננו מקבל הבנה זו, ולדעתו ר' ישמעאל ור' עקיבא המקילים ביחס למשך הזמן הדרוש, יקלו במקביל לכך גם בשאלת מעשה החזקה.

הריטב"א גם מקשה על שיטת ה"ש אומרים' מתוך דברי הגמרא. בגמרא בתחילת אותה סוגיה מובאת מחלוקת תנאים בשאלה האם ניר יכול להוות חזקה או לא. ישנה דעה השוללת זאת לחלוטין, אך גם הדעה המקילה איננה מסתפקת בחזקה של ניר בלבד:

"דתניא: נרה שנה וזרעה ב', נרה ב' וזרעה שנה – אינה חזקה. רבי אחא אומר: הרי זו חזקה" (בבא בתרא לו:).

רבי אחא, התנא המקל בברייתא, מצריך גם הוא לפחות שנה אחת של אכילת פירות. הריטב"א מניח שלא קיים מי שמקל יותר מרבי אחא. כמובן, ניתן לחלוק על הנחה זו

ולומר שחכמים מקילים יותר. לדעתם אין צורך כלל באכילת פירות, וניר בלבד יכול להוות חזקה. הסבר זה הוא כדעת הרשב"ם⁶.

מודל כפול בחזקת ג' שנים

גם אם נקבל את הנחת הריטב"א ששיטת ר' אחא בנוגע לניר היא המקילה ביותר, אין בכך כדי לשלול את המהלך בכללו. ניתן עדיין לומר שהבנת החזקה כמבוססת על זהירות האדם בשטרו, באמת מובילה למסקנה שמדובר בשלוש שנים מיום ליום שבהן מתבצעת פעילות מינימלית. אך בנוסף לכך יש צורך גם באכילת פירות של שנה אחת. דרישה זו נובעת מההבנה שהחזקה מורכבת משני יסודות:

א. השתלטות ראשונית על הנכס.

ב. ישיבה בקרקע במשך שלוש שנים, כדי להצדיק את היעדרות השטר.

ההשתלטות על הנכס מצריכה פעילות משמעותית כגון אכילת פירות, אך די בשנה אחת כדי לקיימה (בראשיתן של שלוש השנים ואולי אף באמצען). בשנים הנותרות כל שנדרש הוא פעילות מינימלית בקרקע, שמטרתה להגדיר את המחזיק כיושב בקרקע במשך שנים אלה.

כאן המקום להזכיר, שכבר בשיעור הקודם נפגשנו עם שיטה מעין זו. בדברינו שם הצענו בדעת הריטב"א⁷ שחזקת קרקעות דומה באופן בסיסי לחזקת מיטלטלין, ואם כן די בפרק זמן מידי כדי שתיווצר. יתרת התקופה של שלוש השנים נועדה רק להסיר את הריעותא שבטענת "אחוי שטרך".

אמנם, הריטב"א כאן איננו מקבל את היישום של הבנה זו בדעת החכמים, כמבואר לעיל.

מחלוקתם של רבי ישמעאל ורבי עקיבא על חכמים

בדברינו עד כה באנו לבאר את דעת חכמים. הזכרנו לעיל שר' ישמעאל ור' עקיבא חלוקים על דעה זו. הם סוברים, כנראה, שהחזקה מבוססת באופן בלעדי על מעשה חזקה חיובי, בדומה לחזקת מיטלטלין. אמנם, בשונה ממיטלטלין, בקרקעות יש צורך בפעילות משמעותית יותר, במשך שלוש עונות חקלאיות.

6 אפשרות זו מופיעה גם בדברי התוספות (לו: ד"ה למעוטי מאי).

7 בבא-בטרא כח. ד"ה מניין, עיין לעיל עמ' 7.

שיטה זו משתלבת עם דברי הרמב"ם אותם הבאנו בשיעור הקודם⁸. הרמב"ם, כפי שדייקנו מדבריו, סבור ששלוש השנים נחוצות לא רק כדי להצדיק את חוסר הזהירות של המחזיק בשטרו, אלא בעיקר בשביל ליצור את החזקה עצמה.

אמנם, גם בשיטתם של ר' עקיבא ור' ישמעאל ייתכן שקיים מודל כפול הדומה לזה שהצענו בדעת חכמים: מעשה השתלטות משמעותי בתחילת הזמן, ופעילות מינימלית ביתר הזמן לשמירה על הגחלת. הצעה כזו מופיעה בדברי התוספות. במהלך דיונם בשיטת ר' ישמעאל ור' עקיבא מעלים התוספות את השאלה מה מקיים את החזקה בתקופה שבין העונות החקלאיות. הם אינם מוכנים להסתפק בנר, שכן על פי מסקנת הגמרא (לו:) ניר כלל איננו מהווה חזקה. אדרבה – הבעלים שמחים על כך שהשדה נחרש, ואינם מעוניינים כלל למחות. לכן הם מציעים פעילות אחרת:

“ועוד אומר ר"י, דאחויק בה בכהאי גוונא שנעל וגדר את השדה, ונועל במפתח ואין מניח אדם ליכנס”
(תוספות בבא בתרא כח. ד"ה שלשה חדשים).

ניתן להבין שמעשה זה של נעילת השדה נועד להגדיר את המחזיק כיושב בשדה, ולאפשר לשעון שלוש השנים להתחיל לתקתק, כפי שהצענו בדעת חכמים.

אמנם ייתכן שאין זו כוונת התוספות, אלא נעילת השדה נועדה להצטרף למעשה אכילת הפירות ולהעניק לו אופי של השתלטות על השדה. לפי זה אין בדברי התוספות מקור נוסף למודל הכפול שראינו.

עד כה הסברנו שהמודל על פיו פועלת החזקה תלוי במחלוקת התנאים. חכמים דורשים פעילות משמעותית חד-פעמית ולאחריה שלוש שנים של פעילות מינימלית, ואילו ר' ישמעאל ור' עקיבא דורשים מעשה משמעותי במשך שלוש עונות חקלאיות. לא מצאנו דעה בראשונים המקבלת את שני המודלים. אולם, תיאורטית ניתן היה להציע, ששני המודלים האלו יתקיימו במקביל, כשני מסלולים שונים ליצירת החזקה.

חשוב להעיר, שהיסוד לכל דברינו בשיעור זה היה בדברי הרשב"ם, הטוען שחכמים, המבססים את החזקה על עניין הזהירות של אדם בשטרו, יצריכו שלוש שנים מלאות על לוח השנה. ראשונים אחרים חולקים על הרשב"ם בנקודה זו. הרמב"ן וראשונים אחרים סוברים, שאף אם נישען על היסוד של "אחוי שטרך", מכל מקום משך הזמן הנדרש לחזקה נקבע על פי שלוש עונות חקלאיות. לדעתם, רק בתום

8 הל' טוען ונטען פ"א ה"ב, עיין לעיל עמ' 15.

תקופה של פעילות משמעותית בשדה, המחזיק מרגיש בטוח בעצמו ברמה המאפשרת לו להפחית את מידת הזהירות בשטר, ולא די בעצם העובדה שחלפו שלוש שנים.